

■ УДК 94:323.272](477)"1917/1921"(045)

V. M. Sheyko, доктор історичних наук, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

<http://orcid.org/0000-0002-3532-7439>
rector-2@ic.ac.kharkov.ua

НАУКОВА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ТА УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ (1917–1921 РР.)

На основі літератури та джерел, переважно архівних, висвітлено процеси еволюції взаємин наукової інтелігенції й радянської влади під час Української революції 1917–1921 рр. Проаналізовано трансформацію політичних, економічних, соціальних відносин, професійне ставлення наукової інтелігенції України до радянської влади, яка остаточно закріпилася в Україні в 1921 р. Зазначені процеси розглядаються переважно на матеріалах Української академії наук, яка стала осередком основної маси наукової інтелігенції в період Української революції.

Ключові слова: наукова інтелігенція, радянська влада, Українська академія наук, політичні погляди інтелігенції, ділова співпраця інтелігенції з владою.

V. N. Sheyko, доктор исторических наук, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

НАУЧНАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И УКРАИНСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ (1917–1921 ГГ.)

На основе литературы и источников, преимущественно архивных, освещены процессы эволюции взаимоотношений интеллигенции и советской власти в период Украинской революции 1917–1921 гг. Проанализирована трансформация политических, экономических, социальных связей, профессиональное отношение научной интеллигенции Украины с советской властью, которая окончательно укрепилась в Украине в 1921 г. Перечисленные процессы рассматриваются преимущественно на материалах Украинской академии наук, которая сосредоточила основную массу научной интеллигенции в период Украинской революции.

Ключевые слова: научная интеллигенция, советская власть, Украинская академия наук, политические взгляды интеллигенции, деловое сотрудничество интеллигенции с властью.

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE ACADEMIC INTELLIGENTSIA AND THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917 — 1921)

The aim of this paper is to analyze the processes of the evolution of political, social and professional views of the old academic intelligentsia during the Ukrainian Revolution of 1917 — 1921 drawing on a great number of information sources, principally, the archive sources. Special attention is paid to the Ukrainian Academy of Sciences, which concentrated around itself the major part of the academic intelligentsia during that period. At the same time, attention is

paid to the interrelations of the academic intelligentsia and, mainly, the Soviet authorities that finally gained a dominant position in Ukraine in 1921.

Methodology. The author uses as a methodological basis of this study the principles and methods of culturological, comparative and historical-theoretical analysis of the political, social, economic and professional relations of the academic intelligentsia and various authorities, mainly the Soviet authorities, during the Ukrainian Revolution of 1917-1921.

Results. Having analyzed the processes of the political, professional, social and economic relations of the academic intelligentsia and various authorities, mainly the Soviet authorities, during the Ukrainian Revolution of 1917-1921 the author has demonstrated that the academic intelligentsia as a rule did not support the Soviet power, held true to their principles and continued to work. Since the Soviet government finally exercised the authority over Ukraine, scientists were forced to turn to business cooperation with it.

The practical significance. The information contained in this paper can be used in the process of culturological research into the events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, the issues of the history and theory of Ukrainian culture.

At the same time, it may be useful when writing the methodological recommendations on the corresponding courses of lectures.

Keywords: *the academic intelligentsia, the Soviet authorities, the Ukrainian Academy of Sciences, political views of the intelligentsia, business cooperation of the intelligentsia with the authorities.*

Мера старті — проаналізувати на основі літератури та джерел, передусім архівних, процеси еволюції взаємин наукової інтелігенції й радянської влади, політичних, соціальних і професійних поглядів старої наукової інтелігенції. Основну увагу приділено Українській академії наук, навколо якої зосереджувалася наукова інтелігенція в той час. Висвітлити взаємини наукової інтелігенції з владою, переважно радянською, яка остаточно закріпилася в Україні в 1921 р.

Методологія. Методологічною основою статті є принципи й методи культурологічного, компаративістського й історико-теоретичного аналізу політичних, соціальних, економічних і професійних взаємин наукової інтелігенції та влади, переважно радянської, під час Української революції 1917–1921 рр.

Результат. На основі детального аналізу процесів політичних, професійних, соціальних і ділових взаємин наукової інтелігенції з радянською та іншими владами в період Української революції 1917–1921 рр. виявлено, зазвичай, неприйняття науковою інтелігенцією радянської влади, її відданість своїй справі, у результаті чого науковці продовжували працювати за будь-якого керівництва. А оскільки радянська влада остаточно закріпилася в Україні, учені змушені були почати співпрацювати з нею.

Практичне значення. Матеріали статті можна використати в процесі культурологічного дослідження подій Української революції 1917–1921 рр., проблем історії та теорії вітчизняної культури, а також під час написання методичних нотаток із курсу вітчизняної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цього року виповнилося 100 років з початку Української революції. Верховна Рада України, як відомо, прийняла Постанову «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році», у якій указувалося на урочисте відзначення на державному рівні у 2017 р. 100-річчя з дня початку Української революції та утворення Української Центральної Ради («Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році: із постанови Верховної Ради України», 4 березня 2017 р.). Президент України П. О. Порошенко у зверненні до українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. наголосив: «Сьогодні ми не скільки святкуємо, скільки аналізуємо помилки наших далеких попередників. Аналізуємо для того, щоб зараз уникнути подібного самим». При цьому Президент підкреслив: «Українська ідея, якою до цього протягом десятиліть цікавилася лише вузьке коло національної інтелігенції, масово оволоділа селянами і пускала корені в середовищі робітництва <...>. І навіть більшовики мусять рахуватися з розмахом і силою українського національного руху» (Порошенко, 2017, с. 2). Саме тому в статті проаналізовано взаємини одного з провідних прошарків старої інтелігенції України — наукового — з різними владами, передусім з радянською, під час Української революції 1917–1921 рр. Розглянуто процеси еволюції поглядів, світогляду, професійних і соціальних спрямувань переважно центрального прошарку наукової інтелігенції, який діяв на час Української революції в межах новоствореної Української академії наук. Літературу та джерела з означеної тематики проаналізовано загалом у кількох попередніх публікаціях автора (Шейко, 2017, «Жовтневий переворот 1917 р. та інтелігенція в Україні», с. 225–243; Шейко, 2017, «Інтелігенція й революція в Україні (кінець XIX — початок XX ст.)», с. 138–154).

Як зазначалося, радянська влада, базуючись на постановах В. І. Леніна, документах більшовицької партії, пов'язувала будівництво нового суспільства безпосередньо з обов'язковим залученням до нього старої інтелігенції, зокрема вчених і професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, котрі мали найвищу кваліфікацію працівників розумової сфери.

Значна частина найвідоміших науковців України на той час була зосереджена в Українській Академії наук (УАН). На відміну від Російської Академії наук, яка готувалася відзначати своє 200-ліття, УАН була заснована в 1918 р. Як згадував В. І. Вернадський, спочатку

він разом із групою вчених-ініціаторів обговорив можливість створення УАН (Терлецький, 1969, с. 24). Потім ця група опрацьовувала означену ідею навіть під час австро-німецької окупації, її підтримав уряд Гетьмана. Так, В. І. Вернадський на засіданні комісії з розроблення проекту статуту УАН, на якому був присутній і міністр уряду Гетьмана М. П. Василенко, заявив, що Академія має бути незалежною та виконувати свої справи автономно, поза впливом органів державної влади, які можуть змінюватися (*Перший піврік існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року*, 1919, с. 8).

Після завершення підготовчої роботи вчені-фундатори на загальних зборах 27 листопада 1918 р. оголосили про створення Української академії наук. Президентом УАН обрано В. І. Вернадського, секретарем — А. Ю. Кримського. Однак в умовах австро-німецької окупації, потім — влади Директорії організатори УАН відчували брак коштів (*Історія Академії наук Української РСР*, 1967, с. 92). Щоправда, різні рідні влади, відступаючи з України, робили спроби «забрати» із собою і членів УАН. Директорія вимагала від науковців-фундаторів евакуації УАН. На загальних зборах організаторів УАН 25 січня 1919 р. після обговорення питання про евакуацію з Києва одностайно прийняте рішення, яке забороняло вченим залишати Київ і зобов'язувало й надалі без перерви продовжувати свою роботу для народу (Терлецький, 1969, с. 26). І на загальних зборах науковців-засновників УАН 12 лютого 1919 р. В. І. Вернадський і А. Ю. Кримський, котрі відвідали наркома освіти УРСР В. П. Затонського, повідомили, що радянська влада вирішила на користь УАН питання її фінансування та надала будинок — садибу по вулиці Володимирській, 54 (*Історія Академії наук Української РСР*, 1967, с. 92, 93).

УАН розпочала активно працювати на новому етапі. Особливо плідно проводили науково-організаторську роботу, власні дослідження вчені-фундатори, котрі стали її першими членами: геохімік В. І. Вернадський, філолог-сходознавець А. Ю. Кримський, геологи П. А. Тутковський і М. І. Андрусов, хімік В. А. Кістяковський, літературознавці В. М. Перетц, М. І. Петров, Н. Ф. Сумцов, ботанік В. І. Липський, зоолог А. М. Нікольський, біолог М. Ф. Кащенко, механік С. П. Тимошенко, історики Д. І. Багалій, А. І. Левицький, економіст К. Г. Воблій, археолог-мистецтвознавець М. Ф. Біляшевський та ін. (Терлецький, 1969, с. 29). У звіті про діяльність УАН в 1919 р. підкреслювалося, що жодна академія наук не виконувала такої напруженої роботи, яку довелося здійснити УАН за стислий термін і за несприятливих умов (*Перший піврік існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року*, 1919, с. 4).

Слід зауважити, що 5 квітня 1919 р. на загальних зборах УАН був розроблений план її діяльності й переданий у Наркомпрос України на затвердження. При УАН почала функціонувати Комісія з вивчення природних ресурсів України, яку очолив В. І. Вернадський. 14 травня 1919 р. вона заслухала доповідь професора С. Н. Усатого про використання дніпровських порогів для системи електрифікації України (*Історія Академії наук Української РСР*, 1967, с. 94, 95). Це питання було пов'язане з проектом державної електрифікації Росії (ГОЭРЛО). До речі, ще до цього інженер-науковець І. П. Бардін працював у Пітері консультантом проекту електрифікації Донбасу (Бардин, 1939, с. 52). У березні 1918 р. питання будівництва електростанції на Дніпрі обговорювалося на засіданні губвиконкому Катеринославської Ради.

У 1920 р. Комісія УАН з вивчення природних багатств України досліджувала корисні копалини на території республіки, створювала мапи й проводила геологічні зйомки. Бюро зі складання економічної мапи України на чолі з інженером Г. Е. Василевичем збирало статистичні дані про сільське господарство, промисловість, транспорт і природні ресурси. До речі, над питанням електрифікації України працювала велика група відомих науково-технічних спеціалістів (Литвинова, 1971, с. 29, 30).

Радянський уряд, усвідомлюючи життєву необхідність залучення на свою сторону вчених, 4 липня 1919 р. видав постанову, яка передбачала охорону власності та житла членів УАН («Про охорону майна і жител членів академії наук УСРР: обов'язкова постанова РНК УСРР від 4 липня 1919 р.», 1959). Однак залучення до радянської влади науково-педагогічної інтелігенції в роки Української революції, громадянської війни й зовнішньої інтервенції відбувалося на практиці складно й суперечливо. У керівному складі Наркомпросу України з приводу цього питання не було одностайної думки. Так, завідувач відділу вищої школи Наркомпросу І. М. Назаров на підставі формальної невідповідності постанови від 4 липня 1919 р. про охорону власності й житла вчених Декрету Раднаркому УРСР від 18 травня 1919 р., згідно з яким скасовано всі наукові ступені та вчені звання, виступив за однакові умови для всіх і проти надання видатним ученим пільг. У листі від 28 липня 1919 р. до колегії Наркомпросу УРСР він протестував проти постанови, яка надавала пільги видатним ученим (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 270, арк. 4). І. М. Назаров обґрунтував свою позицію прикладами негативного, ворожого ставлення до нової влади частини наукового персоналу. І. М. Назаров пропонував переглянути відповідну постанову РНК УРСР (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 270, арк. 4).

Більше того, завідувач відділу вищої школи Наркомпросу УРСР І. М. Назаров призначив окреме дослідження діяльності УАН. Нарком освіти УРСР О. Шумський змушений був втрутитися й заборонив будь-які перевірки УАН без його відома, видавши спеціальну постанову від 26 липня 1919 р. (*ЩДОВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 270, арк. 10). До речі, подібне нерозуміння настанов радянської влади було поширеним явищем. В. І. Ленін у праці «Успіхи і труднощі радянської влади» (1919 р.) ще раз наголошував, що на шляху залучення старої інтелігенції було немало помилок, поразок, пов'язаних із тим, що значна частина старої інтелігенції негативно або відверто вороже ставилася до радянської влади, саботуючи її заходи, і підкреслював: після того, як було подолано саботаж інтелігенції, необхідно вирішувати завдання її долучення до будівництва нового суспільства (Ленін, 1973, «Успіхи і труднощі радянської влади», с. 51–55).

В. Бонч-Бруєвич, котрий тоді працював керівником справами Раднаркому РСФСР, пригадував: В. І. Ленін у той голодний воєнний час розумів, що підтримка інтелігенції, учених сприятиме їх залученню на сторону нової влади. Адже в роки громадянської війни було немало випадків, коли академіки, науковці, їхні рідні та близькі помирили від голоду (Бонч-Бруєвич, 1927, с. 35).

В Україні, за умови частої зміни різноманітних влад під час Української революції, громадянської війни та інтервенції, страждала передусім інтелігенція, причому сильніше, ніж інші прошарки населення. В умовах війни, холоду, голоду, розгулу бандитизму, коли гинуло немало людей, радянська влада декларувала свою турботу про стару інтелігенцію, не визнавала її та чинила супротив. Але вона вимушена була піклуватися про неї, оскільки без інтелігенції неможливо вирішити питання побудови нового суспільства, яке планувала нова влада. Слід зважати на традиційну ворожнечу між інтелігенцією, спеціалістами і робочими людьми. Проте турбота про майбутнє суспільство, яке не могло існувати без участі інтелігенції, змушувало більшовиків і радянську владу піклуватися про її збереження.

І це відчували вчені, котрі у звіті УАН за 1919 р. із вдячністю відзначали турботу радянської влади, зокрема наркома освіти В. П. Затонського, про їхню долю, долю УАН (*Перший піврік існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року*, 1919, с. 4). В. Я. Чубарь, як організатор промислового будівництва в Україні, активно опікувався долею наукових та інженерно-технічних працівників. Наприклад, у відповідь на телеграму про допомогу заслуженому професорові Гіричного інституту від 3 червня 1920 р., котрого виселяли з квартири й не виплачували пенсії, В. Я. Чубарь 4 червня 1920 р. задовольнив прохання

науковця¹. І таких прикладів немало, хоча на той час тривала війна з поляками й ситуація була надзвичайно складною для радянської влади в Україні (*ЦДАВО України*, ф. 573, оп. 1, од. зб. 96, арк. 4).

Радянська влада вимушено виявляла увагу до відомих учених того часу, особливо до тих, хто прихильно ставився до простого люду. Усеукраїнський революційний комітет 9 лютого 1920 р., зважаючи на багаторічну діяльність професора Л. Л. Гіршмана, котрий присвятив життя науці й людству і на той час утратив працездатність, постановив призначити з 1 січня 1920 р. йому довічну пенсію (*Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927, 1979*). До речі, Л. Л. Гіршман (1839–1921) – відомий український офтальмолог – закінчив у 1860 р. Харківський університет, у якому з 1868 р. після захисту докторської дисертації працював. Протестуючи проти відрахування студентів-учасників демонстрації в 1905 р. залишив університет. З 1908 р. і до кінця життя працював у Харківській міській лікарні офтальмології. Праці Л. Л. Гіршмана присвячені переважно захворюванням очей. Його ім'я присвоєно Харківському офтальмологічному інституту (*Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927, 1979, с. 600*).

Пильною увагою до інтелігенції відзначався Декрет РНК УРСР «Про поліпшення становища вчених спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва» (*Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927, 1979, с. 157, 158*). У Декреті, зокрема, наголошувалося на необхідності посиленого забезпечення необхідними товарами, продуктами вчених спеціалістів, а також заслужених працівників літератури й мистецтва (*Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927, 1979, с. 157, 158*). 25 січня 1921 р. РНК України прийняла постанову «Про Українську Академію наук», у якій з метою подальшого розвитку науково-дослідницької діяльності УАН передбачалося: закріплення за Академією наук будинку колишньої Київської 1-ої гімназії й колишнього пансіону Левашової; передання в користування УАН належним чином обладнаної типографії в Києві, забезпечення папером для академічних видань; надання академічного паю всім дійсним членам, членам-кореспондентам і співробітникам УАН, а також їхнім родинам. Для найвідоміших науковців передбачалася підвищена заробітна плата. Водночас вказаний Декрет зобов'язував Наркомос України розробити новий Статут УАН (попередній Статут створили ще за гетьмана в умовах австро-німецької окупації, тому його не приймала радянська влада) (*Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927, 1979, с. 177, 178*).

¹ Професор перебував тоді в Ізюмі, втік «ближче до землі» від голодної смерті.

Зауважимо, що на день прийняття вказаної постанови — 25 січня 1921 р. — РНК України на своєму засіданні виділило для співробітників УАН 500 пайків (*Історія Академії наук Української РСР*, 1967, с. 94). І УАН поступово налагоджувала роботу за нової влади: розширили мережу науково-дослідних закладів; почали функціонувати три відділення УАН — соціально-економічне, фізико-математичне й історико-філологічне. Вони об'єднували 3 інститути та 26 кафедр, кабінетів і кілька комісій та комітетів. УАН узяла активну участь в організації охорони культурних цінностей, збереженні архівних документів, книжкових сховищ наукових бібліотек, наукових колекцій тощо (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 2, од. зб. 10, арк. 10).

Але позитивну роботу УАН наприкінці серпня 1919 р. перервала окупація Києва денікінськими військами. Співробітники УАН за цієї влади були обмежені в правах, їх виселяли з приміщень. Покажовим є приклад, коли якийсь офіцер ревізував обладнання, машинки для друку, а на зауваження академіка П. А. Тутковського грубо накричав на нього. І навіть зазначення П. А. Тутковського, що він не тільки академік, але й статський радник, а його син служить у Добровольчій армії, не допомогло.

Цей інцидент детально описаний у листі секретаря УАН від 26 серпня 1919 р. на ім'я Президента УАН (*ІР НБУВ*, ф. 1, № 26556, арк. 1). Звернемо увагу на факти, зазначені в цьому документі. По-перше, дата листа — 26 серпня 1919 р. Як відомо, петлюрівські загопи вступили в Київ — 30, а денікінські — 31 серпня 1919 р. По-друге, був це денікінський або гетьманський офіцер — у цьому разі не має значення. Адже факт зневажливого ставлення до Академії та її вчених очевидний. Під час аналізу рукописних матеріалів з'ясовано, що академік П. А. Тутковський добровільно й чесно співпрацював з радянською владою. До речі, 1921 р. за видатні наукові заслуги серед небагатьох учених саме йому надавався особливий матеріальний і правовий статус. Постановою Раднаркому УРСР «Про соціальний захист заслужених працівників науки» від 13 вересня 1921 р. визначено, що такі науковці отримують право на підвищене матеріальне забезпечення й особливе правове становище («Про соціальний захист заслужених працівників науки: постанова РНК УСРР від 13 вересня 1921 р.», 1921, с. 515). Подібні факти свідчать про трагічне становище інтелігенції в часи Української революції 1917–1921 рр. Громадянська війна, інтервенція, війна з Польщею, голод, масова загибель людей, військових і мирного населення, безправність, бандитизм й інші явища спричинили крах, загибель значної частини інтелігенції, її вимушену еміграцію, а тих, хто залишався, призвели до складних випробувань. Крім того, часто родини

інтелігенції розпадалися через політичні мотиви: хтось воював за, хтось проти тієї або іншої влади, а частіше — хто за радянську владу, хто — проти неї. І в цих умовах переважна більшість наукової інтелігенції, віддана своїй професії, справі, продовжувала наукову працю за будь-якої влади.

І, нарешті, національне питання було одним із центральних для визначення долі як України, так і її інтелігенції. Цей чинник, до речі, вдало використала радянська влада, зокрема В. І. Ленін. Подібне, наприклад, набуло відображення у відомій резолюції ЦК РКП (б) «Про Радянську владу на Україні», підписаний В. І. Леніним і затвердженій 3 грудня 1919 р. VIII всеросійською конференцією РКП (б) («Про радянську владу на Україні (резолюція ЦК РКП, підтверджена конференцією)», 1979).

Співробітники УАН теж цим скористалися, зокрема її основні ланки — кафедри, на яких зосереджувалася основна науково-дослідницька робота та підготовка наукових кафедр. Так, улітку 1919 р. розпочато підготовку фахівців вищої кваліфікації, котрі спеціалізувалися з української мови. Зауважимо, що українській культурі, самій УАН завдано значних утрат під час окупації Києва в травні-червні 1920 р. І знову радянська влада, усвідомлюючи важливість України та її потенціалу, потенціалу інтелігенції, культури, необхідність їх залучення на свою сторону, надала допомогу Україні, Українській академії наук та її співробітникам (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 18).

Цікаво простежити показову долю одного з представників старої інтелігенції України, видатного й відомого за межами України вченого, неодмінного секретаря УАН, потім члена ВУЦВК — А. Ю. Кримського, яка була типовою для багатьох науковців України того часу.

А. Ю. Кримського як ученого дійсно знали й визнавали не тільки в Україні, а й за її межами (*ІРНБУВ*, ф. 1, № 239332). Так, секретар французького посольства в СРСР, котрий відвідав Київ, високо оцінив діяльність Всеукраїнської академії наук (ВУАН), зокрема А. Ю. Кримського, про котрого писав, що цей учений вразив його своєю науковою ерудицією, великим розумом, європейським світоглядом. Він визнавав: українська наука має пишатися, оскільки в її межах працюють такі науковці (*ІРНБУВ*, ф. XXXV, 624).

Цікаво, що А. Ю. Кримський був одним із небагатьох представників старої інтелігенції, хто фактично і щиро визнав радянську владу та через пресу публічно повідомив про це, викликавши обурення й критику значної частини старої інтелігенції. Осудили його за це й національно налаштовані представники старої інтелігенції (*ІРНБУВ*, ф. 1, № 23319).

Слід зазначити, що значна частина старої професури неодноразово влаштовувала провокаційні дії проти А. Ю. Кримського. Одна з таких провокацій змусила звернутися до Наркомпросу й Раднаркому УРСР із проханням захистити від подібних провокацій. Наркомпрос України визнав правоту А. Ю. Кримського.

У листі від 5 травня 1923 р. на ім'я Голови Раднаркому України А. Ю. Кримський повідомляв, що його, відзначеного серед 6 вчених Постановою Раднаркому УРСР від 13 вересня 1921 р. («Про соціальний захист заслужених працівників науки: постанова РНК УСРР від 13 вересня 1921 р.», 1921, ст. 515) за особливі заслуги, спробували зганьбити. Він нагадав, що ще 21 лютого 1919 р., через кілька днів після утвердження радянської влади в Києві, опублікував статтю в «Известиях» виконкому Київської Ради про визнання ним цієї влади. Восени 1919 р., коли денікінські війська захопили Київ, його переслідували, йому загрожувала голодна смерть.

Наприкінці 1919 р., коли в Києві поновилася радянська влада, А. Ю. Кримський вів плідну наукову й організаторську роботу для розвитку Академії наук України, виконував обов'язки неодмінного секретаря УАН, немало зробив для розвитку науки.

Після обрання А. Ю. Кримського членом Київської ради робочих і селянських депутатів, Київ у травні 1920 р. захопили білополяки. І знову науковця почали переслідувати, його арештували, звинувативши у зв'язках з більшовицьким підпіллям. У липні 1920 р., після звільнення Києва та утвердження радянської влади, у друкованому органі Київського ревкому опубліковано статтю зі співчуттям ученому з приводу вказаних подій (*ІР НБУВ*, ф. 1, № 26809, арк. 3 зв.).

У зарубіжних емігрантських виданнях друкувалися статті, у яких висміювалася декларована «турбота» радянської влади «про особливі заслужених учених». Як аргумент наводили, наприклад, той факт, що в академіка А. Ю. Кримського була одна сорочка (*ІР НБУВ*, ф. 1, № 26809, арк. 3 зв.; *ЦДАВО України*, ф. 8, оп. 7, од. зб. 7465, арк. 20).

З іншого боку, частина професури Києва з провокаційною метою звинувачувала А. Ю. Кримського: начебто він, зловживаючи своїм положенням, «нахабно» забирав продукти інших. На що змушено відреагував замнаркомат освіти України Я. Ряппо, котрий підкреслив: згідно з указаним Декретом, А. Ю. Кримський отримує допомогу, але мізерну, недостатню, адже академіки жили в постійній скруті, — зауважував він (*ЦДАВО України*, ф. 8, оп. 7, од. зб. 7465, арк. 18, 19).

Отже, лише один із документів свідчить про колосальні економічні, політичні, соціальні, культурні, морально-етичні, побутові труднощі, з якими зіткнулася та які переживала стара інтелігенція.

Слід зауважити, що в середовищі наукової та науково-педагогічної інтелігенції в дореволюційні часи вирував дух кастовості. Вона, маючи привілейоване становище в суспільстві, дотримувала позицій або академічного аполітизму, або кадетського лібералізму. До Жовтневого перевороту 1917 р. науково-педагогічна інтелігенція поставилася негативно, хоча лютневу революцію 1917 р. вітала. Радянської влади в Україні наукова та науково-педагогічна інтелігенція в більшості не визнала, вважала її тимчасовою й випадковою. І в перші місяці громадянської війни це начебто підтверджувалося, оскільки в Україні часто змінювалася влада, майбутній перебіг подій був незрозумілим.

Подібні обставини впливали й на Українську академію наук. Її керівники та співробітники під егідою аполітичності намагалися пережити скрутні часи, вважаючи, що вони тимчасові. Ці сподівання відбилися й у розробленому ще за часів Гетьманату статуті УАН, який проголошував повну автономію Академії й незалежність від органів державного управління, яке може змінюватися (*Перший твір існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року*, 1919, с. 8). Аналіз історичного архівного й надрукованого матеріалів підтверджують спроби УАН пристосуватися до різних влад з метою збереження можливості продовження своєї науково-дослідницької діяльності. Як ми пересвідчилися, керівники УАН за радянської влади налагоджували з нею ділові стосунки. З іншого боку, керівники УАН, Президент В. І. Вернадський і академік Б. А. Кістяківський під час денікінської окупації України їздили в Ростов, у ставку Денікіна, щоб також обстоювати інтереси УАН (*ЦДАВО України*, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 606).

Неодмінний секретар УАН А. Ю. Кримський у звіті за 1919 р. підкреслював надмірну автономію кожного відділу Академії, а неодмінний секретар Всеукраїнської академії наук (ВУАН) О. В. Корчак-Чепурківський, згадуючи перший період існування УАН, наголошував, що то були часи, коли принципи індивідуалізму й відсутність плановості сприймалися як привілеї академікам працювати, незалежно від вимог життя (Корчак-Чепурківський, 1932, с. 3).

Однак життя того часу потребувало докорінних змін, не визнавало кастовості, аполітичності, прагнення «чистої» науки. Суворя, кривава правда тих років увірвалася до світу науки, вищої школи, диференціюючи інтелігенцію, актуалізуючи перед нею проблему вибору: або за комфортне минуле, або за невідоме, примарне майбутнє з новою владою, обраною народними масами. І рано або пізно проблему вибору старої інтелігенції необхідно було вирішувати. Цей складний шлях кожний прошарок інтелігенції, кожний її представник вирішували по-своєму:

через муки духовних, моральних, етичних коливань і роздумів, утрат і поневірянь, голоду, холоду, війни, інтервенції.

Зауважимо, що на час створення й початку діяльності УАН деякі її члени вже мали досвід боротьби з різними, зокрема й радянською, владами. Так, С. О. Єфремов, котрий потім став академіком, зустрів Жовтень 1917 р. і віддано захищав старі порядки. В одній зі своїх публікацій у 1918 р. він з неприхованою лютю писав, що братовбивця Каїн і зрадник Іуда — праведники, порівняно «з твердокам'яними експериментаторами» зі Смольного (Десняк, 1925, с. 2). За подібну діяльність і заяви радянська влада арештувала його в червні 1919 р., однак на прохання президента УАН В. І. Вернадського науковця відпустили (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 9). С. О. Єфремов продовжував і далі ворогувати з радянською владою. У січні 1920 р., через місяць після приходу радянської влади, він створив підпільну організацію «Братство української державності» (БУД) (*Пролетарий*, 15 марта 1930 г., с. 2). Її мета полягала в боротьбі за національну незалежність України. Зрозуміло, що радянська влада розцінювала це як антирадянську націоналістичну провокаційну боротьбу й у надуманій, провокаційній антиукраїнській справі «Спілки визволення України» (СВУ) в 1930 р. штучно зробила БУД попередником СВУ. До речі, підсудні на цьому сфабрикованому комуністичною партією й радянською владою в Україні процесі свідчили: науковці до Денікіна хотіли будь-яку владу, окрім радянської, а після Денікіна, котрий придушував різноманітні прояви «незалежної України», вони бажали будь-якої влади, окрім денікінської (*Пролетарий*, 15 марта 1930 г., с. 2). Так, гострота політичної та воєнної боротьби в роки Української революції, громадянської війни й інтервенції в Україні прискорила політичну та професійну диференціацію всіх прошарків старої інтелігенції, зокрема й наукової.

С. О. Єфремов і під час польського наступу на Україну вів діяльність проти «руйнівників більшовиків» (Десняк, 1925, с. 2). Щоправда, на лаві підсудних у провокаційному процесі за справою СВУ в 1930 р. змушений визнати, що саме радянська влада, за якої він став академіком, створила для академії наук сприятливі умови для наукової діяльності (*Пролетарий*, 1930, с. 2).

Цікаво пригадати й долю академіка УАН К. П. Василенка. Його біографічна характеристика свідчить, що він був і членом Генерального Адміністративного суду Центральної Ради, і Міністром освіти і мистецтв у кабінеті Гетьмана та ін. (*КМДА*, ф. Р-936, оп.2, од. зб. 13, арк. 9; *ЦДАВО України*, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 509-зв). З червня 1920 р., ставши академіком УАН, очолив Постійну комісію з вивчення західно-російського й українського права. До Комісії входили такі академіки:

Д. І. Багалій, А. Ю. Кримський та ін. І хоча його потім незаслужено звинуватили в антинауковості, особливо в розробленні питань про роль Київської Русі в історії розвитку російського, українського й білоруського народів, він здійснив значний внесок у роботу УАН, її науковий потенціал (Бабий, 1974, с. 25, 28).

У складні й карколомні часи Української революції, громадянської війни та інтервенції в Україні значна частина старої інтелігенції брала активну участь і у відвертій боротьбі проти більшовизму та радянської влади. Остання, безумовно, жорстоко придушувала подібні виступи й карала за участь у них представників інтелігенції. Навіть ліберальний до радянської влади М. Горький послав В. І. Леніну протестного листа, вимагаючи припинити арешти й утиски проти інтелігенції. Щоправда, В. І. Ленін у своїй відповіді не погодився з М. Горьким і стверджував, що більшовики й радянська влада бережуть інтелігенцію та піклуються про неї (Ленін, 1975, «О. М. Горькому», с. 47, 48). Однак на засіданні Політбюро ЦК РКП (б) 11 жовтня 1919 р. під час розгляду питання про арешти буржуазних інтелігентів запропоновано переглянути справи арештованих, оскільки, як підкреслив В. І. Ленін, припустилися помилок (Ленін, 1975, «О. М. Горькому», с. 48).

На той час, у червні 1919 р., наприклад, і арештовано за начебто антирадянську діяльність С. А. Єфремова, співробітника УАН В. П. Науменка, ректора польського університету професора Л. Яновського, директора хірургічної клініки Н. М. Волковича, заступника голови всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини професор Ф. І. Шмідта (грудень 1920 р.) та ін. (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 7, 9; од. 285, арк. 55; одн. 891, арк. 2). Щоправда, їх, зазвичай, на прохання УАН, Наркомпросу України, відпустили, за умови, що вони не боротимуться зі зброєю в руках проти радянської влади.

Сподівання старої інтелігенції, зокрема її наукового та науково-педагогічного прошарків, на тимчасовість, випадковість радянської влади не виправдалися. Як свідчив один з ідеологів боротьби з радянською владою М. С. Грушевський, котрому ця влада вимушено дозволила повернутися на Батьківщину та стати академіком, визнавав внесок ворожої йому радянської влади у створення умов для діяльності Української академії наук (Ряппо, 1926).

Дійсно, в УАН наприкінці 1920 р. діяло 26 науково-дослідницьких кафедр, 3 інститути й 15 комісій. Слід зазначити, що один з вищих навчальних закладів — технічної механіки — був першим в УАН інститутом технічного профілю (*Історія Академії наук Української РСР*, 1967, с. 96). У той же час, наприклад, під час війни з Польщею і врангелівщиною

створено кілька науково-дослідних закладів. Так, у червні 1920 р. постановою Раднаркому УРСР засновано Перший український науковий медичний інститут, а в липні 1920 р. – Всеукраїнську рентгенологічну академію («Про утворення першого Українського наукового медичного інституту: постанова РНК УСРР від 20 липня 1920 р.», 1979, с. 151–152; «Про заснування рентгенівської академії: постанова РНК УСРР від 30 липня 1920 р., 1979», с. 153). Крім того, радянська влада сприяла професійному об'єднанню інтелігенції в різноманітні товариства та комітети, розуміючи, що таким чином простіше контролювати настрої інтелігенції й долучати її до соціалістичного будівництва. Так, у 1919 р. при Наркомземі України створено Сільськогосподарський науковий комітет України (*Література, наука, мистецтво*, 14 жовтня 1923 р., с. 1), а наприкінці 1920 р. в Харкові – філію Українського наукового товариства («Харківське наукове товариство», 1928). Радянська влада зацікавлювала інтелігенцію і своїми перспективними, масштабними планами побудови майбутнього суспільства.

Висновки. Таким чином, логіка політичної й військової боротьби різних внутрішніх і зовнішніх сил за Україну, її інтелігенцію призвела до перемоги більшовицької партії та радянської влади в Україні. Жодна із сил, політичних її супротивників і ворогів не змогла їй протистояти. З іншого боку, тільки радянська влада на той час виявляла певну зацікавленість старою інтелігенцією й турбувалася про неї. Це було не стільки виявлення гуманної позиції, скільки вимушене визнання ролі старої інтелігенції в здійсненні програмних ідей більшовиків з побудови соціалістичного суспільства. Поступово науковий світ, як і основна маса старої інтелігенції, почали погоджуватися на вимушене ділове співробітництво з радянською владою. Основна маса відомих учених, до несамовитості захоплених науковою сферою, продовжувала працювати за будь-якої влади, незважаючи на холод, голод, матеріальні й моральні поневіряння, служити науці, своїй Батьківщині. І М. Горький, котрий так багато зробив для збереження старої інтелігенції, зокрема й української, долучення її до професійної співпраці з радянською владою, писав, що спостерігав, як науковці в жахливих умовах творили, навіть часто ризикуючи власним життям (Пешков, 1925).

Список посилань

- Бабий, Б. М. (1974). *Правовые исследования в Академии наук Украинской ССР 1919–1973*. Киев: Наукова думка.
- Бардин, И. П. (1939). *Жизнь инженера*. Новосибирск: Новосибирское областное издательство.

- Бонч-Бруевич, В. В. (1927). В. И. Ленин и мир литераторов и ученых. *На литературном посту*, 20, 33–39.
- Десняк, В. (15 листопада 1925 р.). Виступ академіка [С. Єфремова]. *Вісті ВУЦВК*, с. 2.
- Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ)*, ф. 1, № 239332.
- ІР НБУВ*, ф. 1, № 23319.
- ІР НБУВ*, ф. 1, № 26556, арк. 1.
- ІР НБУВ*, ф. 1, № 26809, арк. 3 зв.
- ІР НБУВ*, ф. XXXV, 624.
- Історія Академії наук Української РСР*. (1967). (Кн. 1). Київ: Головний редактор УРЕ.
- Київський міський державний архів (КМДА)*, ф. Р-936, оп.2, од. зб. 13, арк. 9.
- Корчак-Чепурківський, О. В. (10 грудня 1932 р.). Промовисті підсумки. *Вісті ВУЦВК*, с. 3.
- Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів*. (1979). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ: Наукова думка.
- Ленін, В. І. (1975). О. М. Горькому: [лист від 15 вересня 1919 р.]. В. І. Ленін. *Повне зібрання творів* (Т. 51, с. 47–49). Київ.
- Ленін, В. І. (1973). Успіхи і труднощі радянської влади. В. І. Ленін. *Повне зібрання творів* (Т. 38, с. 37–70). Київ.
- Литвинова, В. П. (1971). З історії залучення старої технічної інтелігенції до соціалістичного будівництва на Україні в 1917–1921 рр. *Питання історії народів СРСР: республіканський міжвідомчий тематичний науковий збірник*. Харків, 11, 22–30.
- Література, наука, мистецтво* (14 жовтня 1923 р.), с. 1.
- Перший період існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року*. (1919). Українська академія наук. Київ: Друкарня Українського наукового товариства.
- Пешков, А. (4 сентября 1925 г.). Письмо Максима Горького: [присланное на имя акад. С. Ф. Ольденбурга из Италии]. *Правда*, с. 4.
- Порошенко, П. О. (18 березня 2017 р.). Мужність творить перемогу, єдність творить непереможених: звернення Президента до Українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років. *Урядовий кур'єр*, с. 2.
- Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році: із постанови Верховної Ради України. (4 березня 2017 р.). *Голос України*, с. 1.
- Про заснування рентгенівської академії: постанова РНК УСРР від 30 липня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 153). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ: Наукова думка.
- Про охорону майна і жител членів академії наук УСРР: обов'язкова постанова РНК УСРР від 4 липня 1919 р. (1959). *Культурне будівництво*

- в Українській РСР, 1917–1927: важливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду, 1917–1959 рр.: збірник документів і матеріалів* (Т. 1 1917 – червень 1941 рр., с. 55). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ: Наукова думка.
- Про поліпшення становища вчених спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва: декрет РНК УСРР від 31 серпня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 157–158). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ: Наукова думка.
- Про призначення професору Л. Л. Гіршману довічної пенсії від 9 лютого 1920 р.: постанова Всеукраїнського революційного комітету. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 132–133). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ: Наукова думка.
- Про радянську владу на Україні (резолуція ЦК РКП, підтверджена конференцією): [Восьма всеросійська конференція РКП (б)]. (1979). *Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898–1970)* (Т. 2, с. 120–122). Київ.
- Про соціальний захист заслужених працівників науки: постанова РНК УСРР від 13 вересня 1921 р. (1921). *Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 р. Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат Юстиції УРСР* (2-е офіц. вид.). Харків: Видавництво Народного Комісаріата Юстиції, 17, ст. 515.
- Про Українську академію наук: постанова Раднаркому УСРР від 25 січня 1921 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 177–178). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ: Наукова думка.
- Про утворення першого Українського наукового медичного інституту: постанова РНК УСРР від 20 липня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 151–152). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ: Наукова думка.
- Пролетарий*. (15 марта 1930 г.), с. 2.
- Ряпо, Я. П. (4 лютого 1926 р.). Свято Української культури : [розмова з заступником Наркомосвіти Я. П. Ряпо з питань роботи пленуму Укрголовнауки]. *Вісті ВУЦВК*, с. 2.
- Терлецький, В. М. (1969). *Академія Наук Української РСР, 1919–1969: короткий історичний нарис*. [Академія наук УРСР]. Київ: Наукова думка.
- Харківське наукове товариство. (7 листопада 1928 р.). *Народний учитель*, с. 4.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)*, ф. 8, оп. 7, од. зб. 7465, арк. 18, 19.

- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 270, арк. 10.
 ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 270, арк. 4.
 ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 18
 ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 7, 9.
 ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 7, 9; од. 285, арк. 55; одн. 891, арк. 2.
 ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 9.
 ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, од. зб. 10, арк. 10.
 ЦДАВО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 509-зв.
 ЦДАВО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 606.
 ЦДАВО України, ф. 573, оп. 1, од. зб. 96, арк. 4.
 ЦДАВО України, ф. 8, оп. 7, од. зб. 7465, арк. 18, 19 зв.
 ЦДАВО України, ф. 8, оп. 7, од. зб. 7465, арк. 19.
 ЦДАВО України, ф. 8, оп. 7, од. зб. 7465, арк. 20.
 Шейко, В. М. (2017). Жовтневий переворот 1917 р. та інтелігенція в Україні. В. М. Шейко (Ред.). *Культура України. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць*, 57, 138–154. Харків: ХДАК.
 Шейко, В. М. (2017). Інтелігенція й революція в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). В. М. Шейко (Ред.). *Культура України. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць*, 56, 225–243. Харків: ХДАК.

References

- Babiy, B.M. (1974). *Legal research in the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR 1919-1973*. Kiev: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- Bardin, I. P. (1939). *The life of an engineer*. Novosibirsk: Novosibirsk Regional Publishing House.
- Bonch-Bruevich, V. V. (1927). *V. I. Lenin and the world of writers and scientists*. At the literary post, 20, 33-39.
- Desniak, V. (November, 15, 1925). *Speech by Academician [S.Yefremov]*. The news of VUTSVK, p. 2.
- IM VNNLU (Institute for Manuscripts of V.I. Vernadsky National Library of Ukraine), f. 1, № 239332.
- IM VNNLU, f. 1, № 26556, p.1.
- IM VNNLU, f. 1, № 23319.
- IM VNNLU, f. 1, № 26809, p. 3, reverse side.
- IM VNNLU, f. XXXV, 624.
- History of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR*. (1967). (Book 1). Kyiv: Editor-in-Chief of URE.
- Kyiv City State Archive (KCSA)*, f. P-936, s. 2, archive unit 13, p. 9.
- Korchak-Chepurkivskiy, O. V. (Dec. 10, 1932). Promonews. *The news of VUTSVK*, p. 3.
- Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: Collection of documents and materials. (1979). *The Main Archive Department under the Council of*

- Ministers of the Ukrainian SSR [and others]*. Kyiv: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- Lenin, V.I. (1975). To O. Gorky: [letter dated September 15, 1919]. *A complete collection of works* (Vol. 51, pp. 47-49). Kyiv.
- Lenin, V.I. (1973). The successes and difficulties of the Soviet power. *A complete collection of works* (Vol. 38, pp. 37-70). Kyiv.
- Litvinova, V.P. (1971). From the history of the involvement of the old technical intelligentsia to socialist development in Ukraine in 1917-1921. *The issues of the history of the peoples of the USSR: Republican interdepartmental thematic scientific collection*. Kharkiv, 11, 22-30.
- Literature, science, art* (October 14, 1923), p. 1.
- The first half-year of the existence of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv and the study of its work by the end of 1919*. (1919). Ukrainian Academy of Sciences. Kyiv: Printing House of the Ukrainian Scientific Society.
- Peshkov, A. (September 4, 1925). The letter of Maxim Gorky: [sent to the Acad. S.F. Oldenburg from Italy]. *Pravda*, p. 4.
- Poroshenko, P.O. (March 18, 2017). Courage creates victory, unity creates unconquerable people: the President's address to the Ukrainian people on the occasion of the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921. *Uriadovy Courier (The Governement Bulletin)*, p. 2.
- Celebration of memorable dates and anniversaries in 2017: resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine. (March 4, 2017). *Voice of Ukraine*, p. 1.
- About the foundation of the X-ray Academy: the resolution of the CPC of the Ukrainian SSR dated July 30, 1920 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (p. 153). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv: Scientific Thought.
- On the protection of property and dwellings of the members of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR: a mandatory resolution of the CPC of the Ukrainian SSR dated July 4, 1919 (1959). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: the most important resolutions of the Communist Party and the Soviet government, 1917-1959: collection of documents and materials* (Vol. 1 1917 - June 1941, p. 55). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- On the improvement of the position of scientists and honored workers of literature and art: the Decree of the CPC of the Ukrainian SSR of August 31, 1920 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (pp. 157-158). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- On the grant of the retirement pension since February 9, 1920 to Professor L. L. Hirschman: the resolution of the All-Ukrainian Revolutionary Committee. (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927:*

- collection of documents and materials* (pp. 132-133). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- On Soviet Government in Ukraine (Resolution of the Central Committee of the RCP confirmed by the conference): [The eighth All-Russian Conference of the RCP (b)]. (1979). *Communist Party of the Soviet Union in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee* (1898-1970) (Vol. 2, pp. 120-122). Kiev.
- On Social Protection of Honored Workers of Science: Decree of the CPC of the Ukrainian SSR dated September 13, 1921 (1921). Collection of laws and orders of the workers 'and peasants' government of Ukraine, 1921. *The Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR, People's Commissariat of Justice of the Ukrainian Soviet Socialist Republic* (the 2nd of. edition). Kharkiv: Publishing House of the People's Commissariat of Justice, 17, p. 515.
- About the Ukrainian Academy of Sciences: Resolution of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR dated January 25, 1921 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (pp. 177-178). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- About establishing the first Ukrainian scientific medical institute: the resolution of the CPC of the Ukrainian SSR dated July 20, 1920 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (pp. 151-152). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- The Proletarian* (March 15, 1930), p. 2.
- Riappo, Ya.P. (February 4, 1926). The holiday of Ukrainian culture: [conversation with the Deputy of the People's Commissar of Education Ya. P. Riappo on the issues of the plenary session of UkrGOLOVNAUKI (Committee for science)]. *The News of VUTSVK*, p. 2.
- Terletskyi, V.M. (1969). *Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1919-1969: a short historical essay. [Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]*. Kyiv: Naukova Dumka (Scientific Thought).
- Kharkiv Scientific Society. (November 7, 1928). *People's Teacher*, p. 4.
- CSAHAA of Ukraine (*Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine*), f. 8, s. 7, archive unit 7465, pp. 18, 19.
- CSAHAA of Ukraine f. 166, s. 1, archive unit 270, p. 10.
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 270, p. 4.
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 53, p. 18.
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 53, pp. 7, 9.
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s.1, archive unit 53, pp. 7, 9; archive unit 285, p. 55; archive unit 891, p. 2.
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s.1, archive unit 53, p. 9.

-
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 2, archive unit 10, p. 10.
- CSAHAA of Ukraine, f. 539, s. 3, archive unit 1425, p. 509 - reverse side.
- CSAHAA of Ukraine, f. 539, s. 3, archive unit 1425, p. 606.
- CSAHAA of Ukraine, f. 573, s. 1, archive unit 96, p. 4.
- CSAHAA of Ukraine, f. 8, s. 7, archive unit 7465, p. 18, 19 - reverse side.
- CSAHAA of Ukraine, f. 8, s. 7, archive unit 7465, p.19.
- CSAHAA of Ukraine, f. 8, s. 7, archive unit 7465, p. 20.
- Sheyko, V. M. (2017). The October Coup of 1917 and the Intelligentsia in Ukraine. V. M. Sheyko (Ed.). *Culture of Ukraine. Series: Art Criticism, Collection of scientific papers*, 57, 138-154. Kharkiv: KhSAC.
- Sheyko, V. M. (2017). The Intelligentsia and the Revolution in Ukraine (the end of 19th – beginning of 20th centuries). V. M. Sheyko (Ed.). *Culture of Ukraine. Series: Art Criticism, Collection of scientific papers*, 56, 225-243. Kharkiv: KhSAC.

Надійшла до редакції 14.11.2017 р.